

Церковно-громадський часопис «Церква і нарід» за 1936 р.: висвітлення діяльності національної еліти

Ірина Скакальська

У дослідженні проаналізовано статті двотижневика «Церква і нарід», що виходив у м. Кременеці. Публікації у названому виданні є джерелом для висвітлення діяльності та поглядів української еліти.

Ключові слова: публікації, українська еліта, «Церква і нарід», Волинь, релігійно-громадська діяльність, церква.

Формування та діяльність національної еліти Західної Волині у міжвоєнний період ХХ ст. частково відображені в тогочасній періодиці, тому преса є цікавим та додатковим до документів джерелом для історика, оскільки в ній загалом відтворено життя української волинської провідної верстви, її переконання, ідеали тощо.

Актуальність визначеної проблеми є незаперечною та полягає в ґрунтовному вивченні матеріалів видання «Церква і нарід» за 1936 р. Через те, що серед важливих та перспективних тем розвитку історико-краєзнавчих досліджень слід відзначити недостатньо висвітлене у вітчизняній історіографії питання щодо оцінки періодики як історичного джерела вивчення регіональної історії.

Українська періодика Західної України першої половини ХХ ст. була предметом дослідження. Зокрема, це праця Аркадія Животка «Історія української преси»¹, також дослідження Є. Місила². Цінні відомості щодо розвитку преси Волині підібрані в хрестоматії

¹ Животко А. Історія української преси / А. Животко. – Мюнхен, 1989. – 368 с.

² Місило Є. Бібліографія української преси в Польщі (1918–1939) і Західно-Українській Народній республіці (1918–1919) / Є. Місило. – Едмонтон, 1991. – 149 с.

І. Павлюка та М. Мартиненка³. Тема тогочасної преси висвітлювалася в книзі «На хвилі доби: хрестоматія польської літературної періодики 20–30-х рр. ХХ ст.»⁴, до цього видання увійшли маловідомі або зовсім невідомі українській аудиторії публікації польських літературних періодичних видань 20–30-х рр. ХХ ст., присвячені Україні, її історії, культурі, проблемі польсько-українських взаємин. Деяку інформацію про періодичні видання, зокрема, про «Церкву і нарід» подає Г. Чернихівський⁵. Ще є окремі публікації та монографії, присвячені проблемі преси, це дослідження В. Бородавко⁶, Н. Гатальської⁷ В. Т. Денисюк⁸ та інші.

Метою статті є прагнення з'ясувати та підкреслити важливу роль української еліти в житті Західної Волині на основі аналізу видання «Церква і нарід» за 1936 р.

У міжвоєнний період ХХ ст. на Західній Волині виходила значна кількість періодичних видань. Заслуговує на увагу церковно-громадське видання «Церква і нарід» – орган Православної Волинської духовної консисторії, яке виходило друком у м. Кременець Волинського воєводства у 1935–1936 рр. (редактор – Іван Власовський)⁹. У виданні «Церква і нарід» містяться різноманітні публікації, наукові дослідження з різних проблем. За жанровою ознакою матеріали представлені переважно нарисами, кореспонденціями і статтями. Журнал мав

³ Павлюк І. Хрестоматія української легальної преси Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917-1939, 1941-1944 рр. / І. Павлюк, М. Мартинюк. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2005. – 428 с.

⁴ На хвилі доби: Хрестоматія польської літературної періодики 20–30-х років ХХ ст. [Упорядкув., вступ. ст. та пер. із пол. С. І. Кравченко]. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 448 с.

⁵ Чернихівський Г. Кременеччина від давнини до сучасності / Г. Чернихівський. – Кременець, 1999. – 320 с.

⁶ Бородавко В. А. Періодичні видання Волинського воєводства у міжвоєнний період (1921-1939 рр.) / В. А. Бородавко // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2000. – №3: Історичні науки. – С. 86-89.

⁷ Гатальська Н. Клуб «Рідна хата» у Володимирі-Волинському (за матеріалами газети «Українська нива» 1931, 1933-1935 рр.) / Н. Гатальська // Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край: матеріали ІХ наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції. – Луцьк, 1998. – С. 99-100.

⁸ Денисюк В. Т. Журналістика Волині: факти й імена. Нариси історії засобів масової інформації Волині ХХ–ХХІ ст. / В. Т. Денисюк. – Луцьк: Надстир'я, 2005. – 352 с.

⁹ Чернихівський Г. Кременеччина від давнини до сучасності / Г. Чернихівський. – Кременець, 1999. – С. 127.

сталу структуру. Зміст річника поділявся на два відділи – неофіційний (слова й проповіді, апологетичні статті, церковна історія й археологія, церковно-публіцистичні статті, оповідання, вірші, політичне життя, у пресі, хроніка, некрологи, дописи) та офіційний (розпорядження єпархіальної влади, ухвали, статуту, звіти тощо).

Як бачимо із часопису, що одним із напрямків діяльності волинської національної еліти був науковий. Зокрема, у часописі є ряд суто богословських праць. Це дослідження професора Л. Данилевича¹⁰. Також, священник М. Тарнавський у статті «Релігія» наводить цікаве тлумачення терміну «релігія», зокрема, що

«це зв'язь людини з Богом. Вона має спільний етап появи з людиною. І як колись людські племена камінної доби з примітивним світоглядом на своє оточення, так і сучасна людина на високому ступені цивілізації, відчуває у внутрі свого "я" щось, що пориває її кудись угору від землі».

Автор спростовує фразу про те, що «кожна віра спасає». Він зауважував, що християнство не можна ставити поруч з іншими релігіями, процитуємо його слова: «Хто не перебуває в науці Христа, не має Бога...»¹¹. Ці роздуми представників української еліти свідчать про її інтелектуальний потенціал та прагнення здійснювати наукові пошуки.

Через пресу представники національної еліти прагнули виховати почуття гідності у волинян. Тому окремі публікації є глибоко патріотичними, такою є стаття редактора часопису «Як на Україні 75 літ тому ховали Тараса Шевченка»¹².

З часопису «Церква і нарід» дізнаємося про православне парафіяльне духовенство і його помітну роль у житті Волині. У статтях тижневика йдеться про пропагування духовною елітою української мови, підтримці національних інституцій та освіти. Зауважимо, що такі відомості важко відшукати в архівах. Зокрема, як приклад, наводимо дані про священника Наркиса Данилевича. Він закінчив Волинську духовну семінарію та був настоятелем в с. Куснищах Володимирського повіту,

¹⁰ Данилевич Л. Великодні піснопіння в часі Пісної Тріоди / Л. Данилевич // Церква і нарід. – Ч. 4. – 1936. – С. 117.

¹¹ Тарнавський М. Релігія / М. Тарнавський // Церква і нарід. – Ч.3. – 1936. – С. 65.

¹² Власовський І. Як на Україні 75 літ тому ховали Тараса Шевченка / І. Власовський // Церква і нарід. – Ч. 5. – 1936. – С. 151.

у Вербівці Кременецького повіту і священником при церкві Соборній у Кременці. Був членом Волинської духовної консисторії. Мав нагороду – золотий хрест, піднесений йому управою кредитового товариства у Куснищах, восени 1914 р., його діти навчалися в українських школах¹³.

Ще одне маловідоме ім'я представника духовенства – протоієрея Мілія Рафальського, настоятеля Воскресенської церкви м. Острога знаходимо в некролозі видання. У 1936 р. він помер. М. Рафальський походив із давнього священницького роду Волинської єпархії. За свою пастирську службу упродовж 70 років був нагороджений духовними нагородами Св. Хреста. Був законовчителем ремісничої школи¹⁴. Хоча інформація не є детальною, проте маємо певні відомості про цих духовних наставників, що складали релігійну еліту.

Принагідно зауважимо, що у виданні «Церква і нарід» розповідається не лише про діяльність духовної еліти. Також є інформація і про мистецьку інтелігенцію Західної Волині. В одному з повідомлень розповідається про те, що на конкурсі польського мистецького товариства «Zacheta» у Варшаві відзначено за олійну картину «Ярмарок волинський» українця Олександра Якимчука з Почаєва¹⁵. Також у часописі повідомляється про те, що відомий український митець-різьбяр Ємець працює над величним пам'ятником С. Петлюрі¹⁶. Отож, про діяльність мистецької еліти дізнаємося з журналу.

З публікацій видно, що представники інтелігенції були зацікавлені в тому, щоб зберегти для нащадків інформацію про старожитності Волині. У статтях подаються описи давніх церков¹⁷. Відповідно, збереження історико-архітектурних пам'яток – це ще один напрям діяльності національної еліти.

«Церква і нарід» повідомляє, що українська еліта піклувалася освітніми справами, зокрема, шукала кошти на збереження українських шкіл¹⁸. З інформації видання стає відомо, що в Кременці діяло

¹³ Митроф. прот. Наркис Юліанович Данилевич // Церква і нарід. – Ч.1-2. – 1936. – С. 44.

¹⁴ Прот. Мілій Рафальський // Церква і нарід. – Ч.4. – 1936. – С. 119.

¹⁵ Відзначення українця – митця, волиняка // Церква і нарід. – Ч.3. – 1936. – С. 94.

¹⁶ Пам'ятник бл.п. С. Петлюрі // Церква і нарід. – Ч.1-2. – 1936. – С. 61.

¹⁷ Маслов Л. Дві церкви в селі Старі Кошари на Ковельщині / Л. Маслов // Церква і нарід. – Ч.5. – 1936. – С. 157.

¹⁸ Про допомогу духовенства переведенню збірки на викуп будинку Української гімназії в Луцьку // Церква і нарід. – Ч.1-2. – 1936. – С. 48.

Товариство приятелів української гімназії, яке згуртувало навколо себе національно свідому інтелігенцію краю та нараховувало декілька сотень членів¹⁹. Також є оголошення, які є важливими для громади і стосуються культурного життя українців. Так, у Луцьку 1936 р. відчилено для громадського користування українську бібліотеку, що містилася в помешканні клубу «Рідна хата»²⁰, або повідомлення, що здійснено видання творів Т. Шевченка²¹. Таким чином, українська еліта у своїй діяльності приділяла значну увагу проблемам освіти та культури.

Читаємо в єпархіальному часописі, що знаковою подією в духовному житті Волині було Волинське єпархіальне зібрання, яке проходило в лютому 1936 р. у м. Кременці. У засіданні брала участь не лише духовна, але й політична еліта краю. Головував владика Олексій. Присутні преосвященні єпископи – вікарії Симон і Полікарп, депутати сейму П. Певний, С. Тимошенко, С. Скрипник і М. Бура, член Передсобоювої комісії професор Кобрин та ін. Під час зібрання було прочитано низку повідомлень. Доповідь про стан вивчення Закону Божого в початкових і середніх школах єпархії у 1934-1935 рр. виголосив член консисторії протоієрей А. Бриних²². Його ім'я дослідниця зустрічала в різних матеріалах неодноразово, а конкретні факти про його діяльність лише в річнику «Церква і нарід».

У часописі друкувалися статті у яких детально розповідалося про науково-дослідну роботу української еліти. Наприклад, публікації про археологічні знахідки Ю. Шумовського. Автор закликав докласти максимум зусиль для збереження археологічних пам'яток. Він зазначав:

«Аматор-археолог, священик, як і кожний інший інтелігент, що проживає навіть у далеких околицях Волині... може зробити велику прислугу науці, коли, віднайшовши археологічну пам'ятку, він її опише, по можливості точніше, збере про неї всякі відомості серед населення місцевої околиці...»²³.

¹⁹ Громадяни // Церква і нарід. – ч.16. – 1936. – С. 500.

²⁰ Українська бібліотека в Луцьку // Церква і нарід. – Ч.1-2. – 1936. – С. 61.

²¹ Видання творів Т. Шевченка // Церква і нарід. – Ч.1-2. – 1936. – С. 61.

²² Волинське Єпархіальне зібрання // Церква і нарід. – Ч.4. – 1936. – С. 125.

²³ Шумовський Ю. Археологічні пам'ятки Волині та спосіб збереження їх / Ю. Шумовський // Церква і нарід. – Ч.19. – 1936. – С. 608.

Завдяки його статті було звернено увагу громадськості на давні городища і поховання на території Волині, а також виокремлено питання про систематичне їх вивчення та збереження.

Потрібно зазначити, що важлива інформація про діяльність української еліти подавалась в окремих рубриках. Зокрема, «В пресі» здійснювався огляд публікацій тогочасної періодики, в якій знаходимо дані про працю національної еліти²⁴. Цікавою є рубрика «Нагороди», з неї почерпнемо інформацію, за яку саме діяльність було відзначено представників духовної еліти. Так, митрополит Діонісій 8 жовтня 1936 р. нагородив митрою настоятеля Мирогощської парафії Дубенського повіту протоієрея Федора Шумовського з нагоди 50-літнього ювілею служіння Православній Церкві²⁵. Федір Шумовський – священик із шляхетного роду і священицької родини – 55 літ відслужив на благо рідної Волині та був одночасно учителем, лікарем, громадським діячем, взірцевим батьком як власної, так і парафіяльної сім'ї. Федір Шумовський отримав усі священицькі нагороди, у тому числі й митру, а за громадську діяльність – орден св. Анни III ступеня. Його діти, розкидані по всьому світу, зуміли вижити на чужині і зробити свій внесок у розвиток духовності, історії, культури²⁶.

Саме рубрика «Хроніка» коротко висвітлювала важливі події в житті Волині та світу. Наприклад, інформація про те, що староста Є. Скржинський відвідав духовну семінарію й Українську гімназію у м. Кременці²⁷. Відбувалось пропагування туризму на Волині – про це теж є інформування в хроніці подій²⁸. Звичайно, до цих подій була причетна національна еліта.

Отже, українська преса дає важливий емпіричний матеріал для дослідження розвитку та діяльності тогочасної еліти. Часопис «Церква і нарід» – це своєрідне та багатопланове історичне джерело не лише за змістом, але й за структурою опублікованого фактичного матеріалу. На сторінках періодичного видання фіксувалася діяльність еліти Західної Волині. Відповідно, за матеріалами двотижневика

²⁴ В пресі // Церква і нарід. – Ч.19. – 1936. – С. 619.

²⁵ Нагороди // Церква і нарід. – Ч.21. – 1936. – С. 711.

²⁶ Скакальська І. Українська еліта Волині першої половини ХХ ст.: нариси життя та діяльності / І. Скакальська: Монографія. – Тернопіль: Астон, 2012. – С.122.

²⁷ Хроніка // Церква і нарід. – Ч.24. – 1936. – С. 844.

²⁸ Поширення на Волині туристики // Церква і нарід. – Ч.24. – 1936. – С. 845.

можна простежити той факт, що українська еліта була освіченою, мала широкий кругозір, їй притаманні були такі риси, як патріотизм, справедливість, подвижницька праця, вболівання за долю свого народу та збереження національної ідентичності. Відзначимо й те, що духовна й світська інтелігенція висунули гасло надання Православній Церкві національного характеру і необхідності наближення до народу, ширшого залучення мирян до управління церковними справами, поступового вивільнення від російського та польського асиміляційних впливів. Саме це простежуємо в публікаціях часопису 1936 року, адже старе консервативне зрусифіковане духовенство вже відійшло, натомість нова генерація священників пропагувала національні цінності.

Список джерел і літератури:

1. *Бородавко В. А.* Періодичні видання Волинського воєводства у міжвоєнний період (1921–1939 рр.) / *В. А. Бородавко* // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2000. – № 3. – С. 86-89.
2. В пресі // Церква і нарід. – Ч.19. – 1936.
3. Видання творів Т. Шевченка // Церква і нарід. – Ч.1-2. – 1936.
4. Відзначення українця – митця, волиняка // Церква і нарід. – Ч.3. – 1936.
5. *Власовський І.* Як на Україні 75 літ тому ховали Тараса Шевченка / *І. Власовський* // Церква і нарід. – Ч. 5. – 1936.
6. Волинське Єпархіальне зібрання // Церква і нарід. – Ч.4. – 1936.
7. *Гатальська Н.* Клуб «Рідна хата» у Володимирі-Волинському (за матеріалами газети «Українська нива» 1931, 1933-1935 рр.) / *Н. Гатальська* // Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край: матеріали ІХ наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції. – Луцьк, 1998. – С. 99-100.
8. Громадяни // Церква і нарід. – ч.16. – 1936.
9. *Данилевич Л.* Великодні піснопіння в часі Пісної Тріоди / *Л. Данилевич* // Церква і нарід. – Ч. 4. – 1936.
10. *Денисюк В. Т.* Журналістика Волині: факти й імена. Нариси історії засобів масової інформації Волині ХХ–ХХІ ст. / *В. Т. Денисюк*. – Луцьк: Надстир'я, 2005. – 352 с.
11. *Животко А.* Історія української преси / *А. Животко*. – Мюнхен, 1989. – 368 с.
12. *Маслов Л.* Дві церкви в селі Старі Кошари на Ковельщині / *Л. Маслов* // Церква і нарід. – Ч.5. – 1936.
13. Митроф. прот. Наркис Юліанович Данилевич // Церква і нарід. – Ч.1-2. – 1936.
14. *Місило Є.* Бібліографія української преси в Польщі (1918-1939) і Західно-Український Народній республіці (1918-1919) / *Є. Місило*. – Едмонтон, 1991. – 149 с.

15. На хвилі доби: Хрестоматія польської літературної періодики 20–30-х років ХХ ст. [Упорядкув., та пер. із пол. С. І. Кравченко]. – Луцьк, 2007. – 448 с.
16. Нагороди // Церква і нарід. – Ч.21. – 1936.
17. Павлюк І. Хрестоматія української легальної преси Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917-1939, 1941-1944 рр. / І. Павлюк, М. Мартинюк. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2005. – 428 с.
18. Пам'ятник бл.п. С. Петлюрі // Церква і нарід. – Ч.1-2. – 1936.
19. Поширення на Волині туристики // Церква і нарід. – Ч.24. – 1936.
20. Про допомогу духовенства переведенню збірки на викуп будинку Української гімназії в Луцьку // Церква і нарід. – Ч.1-2. – 1936.
21. Прот. Мілій Рафальський // Церква і нарід. – Ч.4. – 1936.
22. Скакальська І. Українська еліта Волині першої половини ХХ ст.: нариси життя та діяльності / І. Скакальська: Монографія. – Тернопіль: Астон, 2012. – 180 с.
23. Тарнавський М. Релігія / М. Тарнавський // Церква і нарід. – Ч.3. – 1936.
24. Українська бібліотека в Луцьку // Церква і нарід. – Ч.1-2. – 1936.
25. Хроніка // Церква і нарід. – Ч.24. – 1936.
26. Чернихівський Г. Кременеччина від давнини до сучасності / Г. Чернихівський. – Кременець, 1999. – 320 с.
27. Шумовський Ю. Археологічні пам'ятки Волині та спосіб збереження їх / Ю. Шумовський // Церква і нарід. – Ч.19. – 1936.